

§ 1. Формування правової системи США

В історії формування правової системи США можна виокремити три етапи.

Перший — це етап колоніального права (1607—1776).

Другий етап, упродовж якого відбувається становлення правової системи США як самостійної, розпочався після здобуття незалежності і продовжувався до 1860 року. З другої половини XIX століття і дотепер триває третій етап, на якому американська правова система набула сучасного вигляду.

На першому етапі відбувається становлення в американських колоніях Англії прецедентного права. Починаючи з 1607 року — дати створення першої колонії (Вірджинія) — постає питання про право, яким повинні керуватися мешканці колоній. Відповідь на нього було надано у справі Кальвіна, що розглядалася в Англії у 1608 році. Англійський суд, вирішуючи цю справу, сформулював два важливі положення:

1) в усіх колоніях, що засновані шляхом окупації (тобто прямого захоплення), в повному обсязі діє англійське загальне право з урахуванням специфічних особливостей цієї колонії. Це застереження є дуже суттєвим, оскільки воно стало основою, на якій у майбутньому розвинулися характерні риси американського права, що відрізняють його від англійського;

2) якщо колонія була заснована не шляхом окупації, а шляхом добровільної уступки території, то раніше діюче право залишається чинним (це правило стосується, наприклад, випадку зі штатом Луїзіана, який був переданий США Наполеоном у 1803 році)¹.

Отже, на першому етапі англійське право вважалося єдиним діючим правом. Звичаї і традиції місцевого населення (індіанців) витіснялися, ігнорувалися як щось нецивілізоване і вороже. І все ж необхідно констатувати, що англійське право зазнало в колоніях певних змін. Це було обумовлено тим, що соціально-економічні умови і порядки в колоніях істотно відрізнялися від ситуації в метрополії. У зв'язку з цим своєрідність американського варіанта англійського загального права стає помітною ще за колоніальних часів.

Особливості американського права в колоніальний період

1. Більш спрощений характер американського права

порівняно з англійським. Це було обумовлено тим, що англійське право XVII століття, сформоване протягом багатьох століть, було дуже складним, багато в чому ірраціональним. Тому поселенці, навіть коли б і мали бажання, все одно не були б здатними продублювати цю систему в повному обсязі². На підтвердження цього слід нагадати, що серед перших американських переселенців було небагато фахових юристів.

2. Більш спрощена і швидка судова процедура в колоніях. Як дотепно зауважують американські юристи, складні тонкощі англійської правової практики є настільки ж неприйнятними для американських судів, як предмети непришного вбрання вдови для квітучої дев'ятнадцятирічної дівчини³. Саме судочинство здійснювалось особами, які

здебільшого не були освіченими правниками. Так, наприклад, у період між 1692 та 1776 роками серед дев'яти верховних суддів Массачусетса лише три мали спеціальну юридичну освіту. Слід взяти до уваги також ту обставину, що переселенці не мали

достатньо грошей, щоб вести довгі та виснажливі судові процеси.

Простою виглядала і система американських судів. Колонії були неспроможними утримувати таку кількість королівських, місцевих та спеціалізованих судів, які існували в Англії в XVII столітті.

3. Створення норм, обумовлених потребами життя нової країни. Наприклад, у колоніях з'явилися спеціальні норми, які регламентували стосунки переселенців з індіанцями. Так, заборонялися продаж, а також дарування будь-якому індіанцю зброї, пороху, куль, свинцю або будь-якої військової зброї чи оснащення. Природно, що в Англії необхідність у існуванні такої норми була відсутня.

4. Внесення змін до змісту деяких норм англійського права, виходячи зі специфіки життя американських колоній. Норми американського права від самого початку відрізняються стрімкою адаптацією до специфічних умов життя на американському континенті, так не схожому на Англію. Наприклад, у колоніях земельне право суттєво відрізнялося від англійського земельного права, що пояснюється зовсім іншою ситуацією з земельними ресурсами на території США (так, у більшості північних колоній був скасований королівський закон Англії про першородство, згідно з яким землі переходили у спадщину до старшого сина).

5. Більша сприйнятливість до оновлення та розвитку: американське право постійно запозичувало різні правові норми і звичаї не тільки з правової системи Англії, але і Франції, Іспанії, Німеччини, Голландії й інших європейських держав.

6. Включення до американського права норм, оформлених під впливом релігійних поглядів поселенців. Так, пуританізм у штаті Массачусетс, квакерство у штаті Пенсильванія суттєво вплинули на право відповідних штатів. Для того щоб у цьому переконатися, достатньо ознайомитися, наприклад, зі змістом пуританського кодексу Массачусетської колонії «Корпус свобод» 1641 року.

7. Поява значних розбіжностей у правовому регулюванні в кожному зі штатів, обумовлених різноплановим впливом багатьох факторів. Наприклад, північні штати мали свій власний набір економічних проблем, південні штати більше уваги надавали

землекористуванню, а штати, розташовані на узбережжі,— питанням зовнішньої торгівлі і морському страхуванню.

Другий етап розпочинається з американської революції, котра висунула на перший план ідею самостійного національного американського права, що пориває зі своїм «англійським минулим». Прийняття федеральної Конституції 1787 року і конституцій штатів, що ввійшли до складу США, було першим важливим кроком на цьому шляху. Далі американці планували повну відмову від англійського права. Наприклад, були заборонені посилання на рішення англійських судів, винесені після прийняття Декларації незалежності. Однак переходу американського права до романо-германської сім'ї не відбулося. Лише деякі штати, що були раніше французькими й іспанськими колоніями (Луїзіана, Каліфорнія), прийняли кодекси романського типу.

Починаючи з 20-х років XIX століття багато штатів стали на шлях кодифікації норм загального права, залишаючи, однак, за судами широкі повноваження щодо їхнього тлумачення (але багато правових інститутів так і не стали предметом законодавчого регулювання). Основна тенденція подальшого розвитку американського права — це зростання ролі законодавства при збереженні принципового значення рішень Верховного Суду США. У цілому ж у США склалася дуалістична система, подібна до англійської: прецедентне право у взаємодії з законодавчим.

' На другому етапі відбулося значне збільшення кількості штатів. Коли населення будь-якої новозаселеної території досягало шістдесяти тисяч вільних поселенців, федеральний Конгрес повинен був прийняти цю територію як новий штат на рівних правах з колишніми штатами в усіх можливих відносинах. Кожен штат проходив свій етап самостійного територіального управління і накопичував власний досвід правового регулювання. Національна правова система створювалася внаслідок природного впливу старих штатів на нові. Таким чином право США поширювалося зі Сходу на Захід.

Третій етап. Після громадянської війни (1861 — 1865) продовжується розвиток правової системи США. Приймаються нормативні акти, що закріплюють наслідки війни: скасування рабства, надання чорношкірим права голосу (13, 14, 15 поправки до Конституції). Велике значення мають акти, присвячені порядку ведення бізнесу: в цей період приймаються сотні нових законів з питань оплати та тривалості робочого дня, праці жінок і дітей, діяльності профспілок, корпорацій, майна компаній, сертифікації, відшкодування шкоди, банківської справи, інших сфер економічного права. У 1890 році приймається Акт Шермана, який створює нову галузь права — антимонопольне законодавство. У 70-і роки XIX століття вперше кодифіковано федеральне кримінальне законодавство, яке знов

було систематизоване в 1909 році і, зрештою, реформоване в 1948 році.

З кінця XIX століття в США робляться спроби наблизити і навіть уніфікувати законодавство штатів: з цією метою в 1892 році була створена Національна конференція уповноважених з уніфікації права штатів.

Розширення правового регулювання відбулося завдяки актам, що були прийняті у 30-і роки XX століття внаслідок реалізації Нового курсу Президента США Ф. Рузвельта.

Після Другої світової війни роль і масштаби законодавчої правотворчості істотно зросли. Нормативні акти Конгресу США і законодавчих органів штатів охоплюють дуже широке коло політичних і соціально-економічних питань. Систематизація і кодифікація законодавства здійснюються як у штатах, так і на федеральному рівні.

Отже, правова система США значною мірою походить від англійського загального права, формувалася під впливом юридичних традицій Англії і в цілому має структуру, аналогічну структурі загального права. Тому вона і належить до тієї ж правової сім'ї, що й англійське право. Але американське право пройшло більш ніж двохсотрічний шлях самостійного розвитку, в процесі якого запозичені англійські правові інститути зазнали істотних змін. Унаслідок цього в США склалася нова правова система, специфіка якої визначилася федеральним устроєм держави, наявністю писаних конституцій, а також особливостями соціально-економічного і політичного розвитку.

§ 2. Сучасна правова система США

Сучасна правова система США має бути охарактеризована під кутом зору таких особливостей:

1. Існування та розвиток американського права на двох рівнях (штатів і федерації). Ця особливість пов'язана з федеральною структурою США. Штати, що входять до складу США, наділені досить широкою автономною компетенцією, в межах якої вони створюють своє законодавство і свою систему прецедентного права. У зв'язку з цим можна стверджувати, що в США існує 51 система права — 50 у штатах і одна федеральна.

Суди кожного штату здійснюють свою юрисдикцію незалежно один від одного. Тому існують випадки, коли суди різних штатів приймають в аналогічних справах несхожі, а іноді прямо протилежні рішення. Розбіжності у право країни вносить також законодавство штатів, яке в багатьох аспектах є різним. Так, в одних штатах встановлено режим спільності майна чоловіка і жінки, в інших — роздільності; закріплено різні підстави розлучення, заходи кримінального покарання за ті самі діяння тощо. Усе це робить правову систему США більш складною і заплутаною, ніж англійська. Але розбіжності не слід і перебільшувати: аналіз американської практики свідчить, що в 95—98 відсотках випадків рішення судів різних штатів збігаються¹.

2. Провідне становище федеральної Конституції. Закон звичайно розглядається в країнах загального права як акт, здатний лише вносити в право деякі доповнення й уточнення. Однак Конституцію США не можна розглядати під таким кутом зору. Вона є Основним законом, що визначає засади, на яких ґрунтується суспільство. Конституція — вираження суспільного договору, який поєднує громадян і легітимує владу. Конституція США, що панує над корпусом загального права, — закон романського типу, який встановлює норми загального характеру про організацію і діяльність державної адміністрації.

Конституція США має найвищий авторитет. Жодна людина, жодна гілка влади не мають права ігнорувати Конституцію. Суди ж є провідниками Конституції. Вони мають право

перевіряти неконституційні дії з метою визнання їх недійсними і такими, що не мають чинності.

3. Велика питома вага і більше значення законодавства у правовій системі США порівняно зі статутним правом в Англії. Це пов'язано насамперед з наявністю писаної Конституції США та конституцій штатів. Штатам надано досить широку законодавчу компетенцію, і вони активно користуються нею. Звідси — значний за обсягом масив законодавства на рівні американських штатів.

Протягом усієї історії існування американської держави Конгрес США і законодавчі органи штатів відігравали активну роль у створенні правових норм, що регулюють різні аспекти життя суспільства. Це значно доповнювало звід норм, створених судовими прецедентами.

Поширенню законодавства сприяла також та обставина, що американські законодавці, отримавши у спадщину англійське загальне право, вільно змінювали його, приймаючи законодавчі акти всупереч англійцям. У США навіть був поширений такий тост: «Вип'ємо за загальне право Англії: хай наші законодавчі акти скоріше знищать цього пригноблювача Америки»¹.

США як незалежна держава ніколи не знали такого періоду в розвитку свого права, коли воно засновувалося виключно на судових прецедентах. В основі правової системи США з моменту її самостійного існування та протягом наступного розвитку завжди були закони. Період з початку XX століття до 30-х років XX століття взагалі дістав назву «Епоха законодавчих актів».

На сьогодні звичайний американський штат має таку ж кількість законодавчих актів, скільки їх налічує право середньостатистичної країни Європи. Якщо помножити загальну кількість законодавчих актів штату на п'ятдесят, стане зрозуміло, яким великим за обсягом є законодавче право у Сполучених Штатах².

Деякі законодавчі акти замінювали собою загальне право, але більшість з них заснували цілком нові галузі права. Наприклад, на федеральному рівні існують законодавство про податки, соціальне забезпечення, охорону довкілля, банківську справу. На рівні штатів

діють законодавчі акти, що регулюють бізнес, права споживача, сімейні відносини. Але загальне право не припинило свого існування. Багато аспектів приватного права — контракти, цивільне право та право власності — регулюються переважно загальним правом, з деякими змінами в законодавчих актах. Однак у цілому законодавчі акти домінують.

4. Наявність у статутному праві США значної кількості кодексів, що не характерне для англійського права.

Систематизація і кодифікація законодавства проводяться як у штатах, так і на федеральному рівні. У кількох штатах діють цивільні кодекси, у двадцяти п'яти — цивільно-процесуальні, в усіх штатах — кримінальні, у деяких — кримінально-процесуальні. Але за винятком штатів французького походження, в усіх інших кодекси аж ніяк не нагадують європейські. У кодексах американці бачать результат консолідації, а не основу для вироблення і розвитку нового права, як у країнах романо-германської правової сім'ї. Презумується, що законодавець відтворює в кодексі норми, створені практикою.

Особливою формою кодифікації в США стало створення так званих єдиних (уніфікованих) законів і кодексів, мета яких — установити на рівні штатів можливу єдність у тих сферах загального права, де це особливо необхідно. Підготовку проектів таких законів і кодексів здійснює Загальнонаціональна комісія представників усіх штатів разом з американським Інститутом права й Американською асоціацією адвокатів. Для того щоб проект став законом, він повинен бути прийнятий як закон штатами.

Серед такого роду кодексів першим і найбільш відомим є Уніфікований торговий кодекс (Uniform Commercial Code), що був офіційно схвалений у 1962 році. УТК не охоплює все торговельне право; але те, що ввійшло до нього, регламентовано досить детально, особливо норми про продаж товарів, про обігові документи, забезпечення угод. Неважко зрозуміти, чому американці в першу чергу звернулися до уніфікованої кодифікації торговельного права. Інтереси бізнесу, ділового світу країни визначили як основний напрямок уніфікації приватного права, так і зміст кодексу. Кодекс з деякими змінами в даний час прийнятий у всіх штатах, крім Луїзіани¹.

5. Суворе дотримання принципу поділу влади. Цей принцип зумовлює те, що жодна з гілок влади — законодавча, виконавча і судова — не виходить за межі своєї

компетенції, визначеної Конституцією. Принцип поділу влади — провідний принцип Конституції США. Як писав Дж. Медісон, необхідний поділ влади між кількома департаментами, закріплений у Конституції, буде гарантією того, що її складові частини внаслідок взаємодії контролюватимуть одна одну. Завдяки принципу поділу влади у США не діє англійський принцип верховенства парламенту. Навпаки, у США діє концепція «перелічених повноважень» Конгресу.

6. Судовий контроль за конституційністю законів. Слід зауважити, що текст Конституції не містить положення про те, що судова гілка має право контролювати законодавчу і виконавчу влади. У 1803 році під час розгляду справи Марбері проти Медісона (*Marbury v. Madison*) було встановлено, що право судового нагляду (право Верховного Суду США перевіряти конституційність законів та дій інших двох гілок влади) притаманне Конституції. У цій справі Верховний Суд в особі головного судді Джона Маршалла постановив: Конституція є верховним законом, і його потрібно дотримуватися. Якщо в певній справі можна керуватися і законодавством, і Конституцією, то суд, зважаючи на верховенство Конституції, повинен застосовувати конституційні положення і не брати до уваги положення даного закону, що суперечать Конституції.

У наш час судовий нагляд використовується досить активно. Якщо за 75 років (1789—1864) Суд визнав незаконними лише два закони Конгресу, а за 164 роки (1789—1953) відбулися 76 анулювань, то з 1953 по 1991 рік (38 років) уже 66 актів Конгресу було визнано неконституційними¹.

7. Більш вільна дія правила прецеденту (доктрини *stare decisis*). Вищі судові інстанції штатів і Верховний Суд США ніколи не були зв'язані своїми власними прецедентами.

Звідси — їхня велика свобода у процесі пристосування права до мінливості життя залежно від конкретних обставин. Так, Верховний Суд США у справі Герц проти Вудман (*Hertz v. Woodman*) у 1910 році зазначав, що правило *stare decisis*, хоч і спрямоване на встановлення одноманітності рішень і досягнення сталості, все ж не є твердим. Дотримуватися попередніх рішень або відхилитися від них — питання, що залишене на вільний розсуд суду¹.

8. Досить часте використання в юридичній літературі США понять «приватне право» й «публічне право». Зокрема, в американському праві поняття «приватне право» охоплює шість інститутів: контракти, зобов'язання з правопорушень, власність, сімейне

право, право торговельного обігу та підприємства бізнесу. У свою чергу публічне право об'єднує конституційне, адміністративне, трудове, кримінальне право та право регулювання торговельних відносин².

9. Своєрідність юридичної термінології. Наприклад, суто американськими є терміни substantive due process, void for vagueness, class action, substantive uncoscionability, procedural uncoscionability³ (матеріальна належна правова процедура, нечинний внаслідок невизначеності, груповий позов, матеріальна несправедливість правочину, процесуальна несправедливість правочину).

10. Особливості американської системи юридичної освіти, підготовки юристів, структури юридичної професії і ліцензування юристів, які також визначають своєрідність американського права.

11. Перебільшена надія на суд присяжних як інструмент виявлення фактів у судовому розгляді й так звана сутяжницька параноя, тобто перебільшення ролі судових позовів в американській правовій культурі